

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82-941

Л.Г. РЕВА,
*кандидат філологічних наук,
науковий співробітник Національної бібліотеки
імені В.І. Вернадського НАН України*

«СПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО»: ПЕРШОДРУКИ ЯК ФУНДАМЕНТ ДО СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті на матеріалі аналізу слов'янських кириличних видань стверджується, що пізнання нації, народу можливе лише через його культуру, літературу, усну народну творчість, що відзначаються багатомістовою спадкоємністю та цілісністю, а їх першоджерело – світовим рівнем. Простежується думка книгознавця, мистецтвознавця, академіка НАН України Я. Запаска про те, що «має глибокий зміст думка про те, що давні витвори мистецтва, писемності є не просто об'єктами досліджень або замилювання, в них зберігається генетичний код народу, вони продовжують брати участь у його житті і впливають на нього».

Ключові слова: література, книговидання, слов'янські кириличні пам'ятки, мова, бібліотека, письменник.

Історія українського народу не буде повною без вивчення її стародруків. Богослужбові тексти, а потім література підручна, чи світська, писана кирилицею, завжди доповнювалася цікавими передмовами чи післямовами, в яких автори чи укладачі давали оцінку тим чи іншим явищам, процесам, навіть історії видрукування самої книги. І тому те, що ці фоліанти є не просто цінними витворами мистецтва (як, наприклад, книги друкарень Балабанів чи Києво-Печерської лаври), в них зберігається генетичний код нашого народу.

Наша країна – здобуток тисячолітнього розвитку українського народу. Тут все пройнято українською культурою, а все, що витворено, є плодом розуму і рук українського генія. Подальший розвиток держави неможливий без опори на молоді національні кадри з високою духовністю, що продовжували б традиції попередніх поколінь.

Пізнання нації, народу можливе лише через його культуру, літературу, усну народну творчість, що відзначаються багатомістовою спадкоємністю та цілісністю, а їх першоджерело – світовим рівнем... Коли порівняти нашу стародавню словесність з сучасним їй станом словесності у західних народів, то, звичайно, жоден із них не матиме переваги перед нами; принаймні нам нічого не відомо в XI і XII ст. такого західноєвропейськими мовами, що переважало б літописання Нестора, «Слова» Кирила Туровського і «Пісню о полку Ігоревім» [1, с. 95].

Останні десятиліття минулого століття позначені інтересом до пам'яток давньої української літератури, що є закономірним явищем, оскільки без пізнання цієї неоціненної спадщини ми не зможемо збагнути своєї духовності, її суперечності та величі.

А відомий книгознавець, мистецтвознавець, академік НАН України Я. Запаско стверджує: «Має глибокий зміст думка про те, що давні витвори мистецтва, писемності є не про-

сто об'єктами досліджень або замилювання, в них зберігається генетичний код народу, вони продовжують брати участь у його житті і впливають на нього» [2, с. 9].

Це твердження тим більш слушне – адже ж не постала нова українська література сама по собі, а зберегла свою самобутність саме завдяки тим таємничим і незвіданим процесам, які несуть у собі пам'ятки – незалежно від того: рукописні чи друковані, і це дає ключ для розуміння розвитку і пізнання вже пізнішої літератури. Духовні джерела народу – невичерпні.

Самостійне оволодіння знаннями, залучення до культури в усіх її формах у наші дні вимагає належної інформації учнів та вчителів про самобутні види словесної діяльності людини. Без цього неможливе, зокрема, й зберігання нашої культурної спадщини, введення її в контекст сучасної культури. У цьому плані особливого значення набуває ознайомлення учнів та вчителів з раритетами давньої писемності.

Виняткову історичну та наукову цінність являють собою окремі колекції та зібрання книг, які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Від самого початку свого існування бібліотека домовлялася з різними організаціями про передачу першо- та стародруків, інших цінних книг у спеціальний відділ сховища. З бібліотек Київської духовної академії, духовних семінарій, монастирів, музеїв, навчальних закладів, приватних колекцій сформувався фонд безцінних фоліантів, вітчизняних першо- та стародруків, видань Острозької, Київської, Львівської, Почаївської, Новгород-Сіверської, Чернігівської та інших друкарень, а також першо- та стародруків зарубіжних видань.

Однією з найважливіших у відділі стародруків та рідкісних видань бібліотеки є колекція книг друку кирилицею. Тут зібрані найцінніші пам'ятки, в яких відображено історію українського народу, його культуру. Вони є прекрасними, нерідко унікальними зразками поліграфічного мистецтва, художнього оформлення.

Література – частина дійсності, вона посідає в історії народу певне місце і виконує величезні суспільні обов'язки. Щоб пройтися духовними багатствами давньої літератури, необхідно поглянути на неї очима її сучасників, відчувати себе учасником того життя і тих подій. Українська література завжди була «кафедрою», з якої лунало повчальне слово.

Книги, надруковані кирилицею, з'явилися ще наприкінці XV ст. У 1491 р. Швайпольт Фіоль видав у Кракові Тріодь пісню, яка є у нашій бібліотеці. Унікальний також Часослів (Краків, 1491) [3]. Добре збережений Службеник (Венеція, 1554). Величезної цінності первісток Московського книгодрукувального двору, знаменитий Апостол, який надрукували в 1564 р. Іван Федоров та Петро Мстиславець, а також Львівський Апостол 1574 р. [4]. Надзвичайно цінна Острозька Біблія (1581) – перша повне видання Біблії з усіма канонічними книгами старослов'янською мовою. Біблія – сукупність текстів різних епох і авторів, яка сприймається всіма християнськими конфесіями як Святе Письмо.

Виданням Острозької Біблії займався князь К. Острозький. Він написав до неї вступне слово, в якому виклав мету видання, бо «бачив церкву Христову, ... як звідусіль топтали її противники – вороги..., пожирали її без милосердя».

Князь Острозький дав матеріальні засоби для друкування, а «творцем» її був не він і не І. Федоров, а той гурток освічених українців, що зібрався навколо князя Острозького і працював під його економічним та політичним патронатом... Вони стояли у центрі творчої роботи над перекладом і друкуванням Біблії й надали її графічному й мовному змістові, замість церковно-слов'янської, цивільно-українську графічну форму [5, с. 17].

Опісля вступного слова князя видруковано було два віршові твори Г. Смотрицького – на герб князя Костянтина Острозького, римованими силабічними віршами, які названо «дворядковим согласієм», що є першими відомими у наш час творами геральдичної поезії, і передмову до «всякого чина православного читателя». У передмові письменник говорить про обставини, в яких довелося працювати над Біблією («время люто и плача достойно»). Він порівнює К. Острозького з Володимиром Святославовичем та Ярославом Мудрим, підкреслюючи просвітительську діяльність князя. У кінці книги – друкований знак друкаря Івана Федорова.

«Острозька Біблія» була дійсним дарунком православної церкви, бо це видання «творило другу, далеко важнішу епоху в історії слов'янського біблійного тексту». Та попри своє релігійне значення «Острозька Біблія» була також дуже великою науковою працею. Ост-

розькі видавці старанно переглянули й виправили копії книги, вибрали найкращий текст, перевірили давній переклад у порівнянні з грецьким оригіналом, усунули пізніші вставки, навели лад в поділі на книги, виправили помилки у власних іменах [6, с. 345].

Герасим Данилович Смотрицький народився в шляхетській сім'ї на Поділлі, був до 1576 р. міським писарем у Кам'янець-Подільському. Потім перейшов до Острога, де став першим ректором знаменитої Острозької школи, вихованцями якої були Мелетій Смотрицький, гетьман Петро Сагайдачний... Гурток Острозький сприяв розвиткові друкарства в Україні. Не випадково Острозький колегіум сучасники величали «греко-слов'янським Ате-неумом».

Г. Смотрицький писав прозові і віршовані твори, брав діяльну участь у виданні Острозької Біблії [7].

У фондах бібліотеки є книга Острозької друкарні – «Маргарит» (1595 р.).

Маргарит (з грец. – перли) – збірник проповідей, приписуваних Іоанну Златоустому. Близько 20 з них були дуже поширені в Україні впродовж XIII ст., ймовірно, в болгарському перекладі. Найперше з'явилися друком в Острозі (1595–1596), пізніше їх друкували і в Москві. Князь А. Курбський під їх впливом почав складати «Новий Маргарит» (рукописи зберігаються в німецьких архівах).

У фондах НБУВ є продукція друкарні Києво-Печерської лаври. Це – «Патерик Печерський» (Києво-Печерська лавра, 1799), «Служебник» (Києво-Печерська лавра, 1818, [б.м.], 1819) та ін., а також книги українського і російського письменника, церковного та культурно-освітнього діяча Туптала (Тупталенка) Дмитра (Ростовського) (1651–1709): «Книга житий во святих» [б.м.], 1695, а також «Летопись иже во святих... от начала миробытия до рожде-ства Христова», 1824 [8].

Києво-Печерська друкарня виникла на базі Києво-Печерського монастиря – лаври, осередку літописання та життійної літератури. У XII ст. його роль, завдяки зусиллям літописців та письменників – Нестора (автора «Повісті Временних літ»), Никона, Феодосія Печерського, помітно зросла. 1615 р. за участі архимандрита Єлисея Плетенецького в лаврі засновано друкарню, діяльність якої почалася з видрукування «Часослова» (1616), що виконував функції посібника з читання та письма. «Саме з Києво-Печерською лаврою, з київським гуртком учених пов'язане виникнення ідеї Києва як другого Іерусалима». Наступником Є. Плетенецького став З. Копистенський. У Печерській друкарні зберігали «традицію – служити своєму народові, бути національним у своїх виданнях, ось чому так часто в тодішніх друках подається на берегах книжки переклад трудних церковно-слов'янських слів на українську мову», – зазначає І. Огієнко [9, с. 264].

«Патерик Печерський» було складено у XIII ст. Це – пам'ятка оригінальної літератури, збірка релігійного та іншого змісту оповідань про Києво-Печерський монастир, його будівельників, живописців, святих отців. В оповіданнях «Патерика» багато реалістичних деталей, які характеризують побут та звичаї в монастирі, життя Києва того часу.

Кілька слів про Дмитра Туптала. Народився він у с. Макарів на Київщині в родині сотника. Освіту здобув у Києво-Могилянській колегії, по закінченні якої постригся в ченці Києво-Кирилівського монастиря. Його наставником був видатний релігійний діяч і мислитель, письменник І. Галятовський. Багато подорожував і певний час жив у Білорусі та Росії. Наприкінці 1683 р. Д. Туптало поселився в Києво-Печерській лаврі, де розпочав майже 20-річне упорядкування збірки книг про життя святих «Четьї-Мінеї», яка стала найфундаментальнішим його твором і найвидатнішим витвором української агіографії XVII–XVIII ст.

У другій половині XVII ст. російські патріархи роблять спроби взяти під свій контроль українське книгодрукування. Коли в 1689 р. у Києві вийшов том 1 «Четий-Міней» Д. Туптала, російський патріарх Йоаким писав: «Треба було, списавшись, прислати до нас свій рукопис, і там той ваш перепис у царському місті Москві, соборно освідчивши, виправити, коли щось десь знайдеться достойне виправлення, і тоді, за розглядом і судженням соборним, дати нам, і благословення, щоб друкарським тисненням видати... А потім, коли вам які книги, малі чи великі, новостворені доведеться друкувати, спершу до нас, святійшого патріарха, оголосивши і написавши, присилати, і ми, роздивившись, і благословення подамо на таке, а не оголосивши і до нас спершу не приславши, аж ніяк вам не дерзати таких новостворених книг друкувати, бо покарані будете заборонаю, як переступники, і під неї потра-

пите» [9, с. 288]. Цей патріарх заборонив ряд українських книг, серед яких і «Життя святих» Д. Туптала.

У 1702 р. Д. Туптала призначено митрополитом Ростовським. Тут він розгорнув велику релігійну просвітницьку діяльність, заснував школу на зразок Київської колегії, в якій викладали грецьку, латинську мови, та існував шкільний театр, для якого писав драми.

Творча спадщина Д. Туптала надзвичайно багатогранна: спрямовані проти старообрядництва численні проповіді, полемічні твори, що засуджують розкол у вірі, літопис від початку світового буття до Різдва Христового, каталог київських митрополитів, «Діаріум», драматичні твори, серед яких найвідоміша «Різдв'яна драма». Перший друкований твір Д. Туптала – «Руно орошене» (1680) – збірник про чудеса від Богородиці, чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря (до 1702 р. вийшло сім видань).

Духовна, науково-просвітницька, культурологічна діяльність Д. Туптала сприяла розвитку науки й культури в Україні, піднесенню освіти не тільки духовенства, а й усього народу.

«Лексикон славенороссийский, имен толкование» Памви Беринди (1627) – одне з найвидатніших видань друкарні Києво-Печерської лаври, словник, який не лише містить 6982 терміни енциклопедичного змісту, а й є первістком східнослов'янської лексикографії, підсумок 25-річної роботи майстра. Словник безперечно сприяв розвитку рідної мови, рівноправної й самобутньої культури.

Є у фонді бібліотеки книги виробництва друкарні Львівського Ставропігійського братства. Це – Анфологійон 1632, 1638, 1643 [10] та ін., Октоїх, 1630, 1639, 1644 та ін.; Требник, 1645; 1682; 1695...; Служебник, 1637; 1666; 1681..., Псалтир, 1697; 1791...

Львівське Ставропігійське братство – один із найбільших культурних осередків України. Перша згадка про нього датується 1439 р. Тут знайшли застосування своїм силам князі Острозькі, Вишневецькі, Ружинські та ін., друкарі Михайло Сльозка, Памва Беринда, Іван Кунатович, Йосип Кирилович, гравери Андрій Скульський, Дмитро Кульчицький, Семен та його син Василь Ставницькі, Степан Половецький та ін. Відомо також, що після 1570 р. і до своєї смерті тут працював Іван Федоров.

У Львівській братській школі, яка була заснована 1585 р., працювали визначні письменники і вчені: Арсеній Еласовський (перший її ректор), Стефан Зизаній, Лаврентій Зизаній, Йов Борецький. Тут вивчалися церковно-слов'янська, грецька мови, граматики, риторика, поезика.

Видання друкарні (вона існувала до 1788 р.), заснованої 1585 р. на базі друкарського устаткування І. Федорова, розходилися не лише по Галичині, але й далеко за її межами: Волині, Поділлі, Київщині, в інших православних державах – Білорусі, Росії, Молдові, Болгарії, Сербії. Окрім церковної, друкарня видавала невелику кількість навчальної, а також світської літератури.

Анфологійон – (від грец. – збирання квітів) збірник текстів святкових служб православної церкви на всі свята року: молитви, уривки Святого Письма, богослужбові співи, життя тощо.

Октоїх (від грец. – «окто» – вісім, «ехос» – голос), тобто – Восьмигласник – богослужбова книга православної церкви, яка містить чинопслідування церковних служб (вечірні, повечірні, утрени, літургії для шести буденних днів тижня, а для недільних днів, крім того, малої вечірні і полуночиці. Піснеспіви цих служб за способом співу поділяються на вісім гласів (наспівів), кожен з яких вживається протягом однієї седмиці (тижня) і звідси – назва книги. Усі мелодії піснеспівів написані знаменитими київськими розспівами. Іоанн Дамаскин першим виклав давнє «восьмиголосся» в струнній музичній системі.

Требник – богослужбова книга у православному світі, яка містить молитви до всіх треб (треба – релігійний обряд, здійснюваний священнослужителями на прохання віруючих). Требник, якому приписується таємнича благодатна сила, включає в себе молитви і ритуальні дії, що чиняться у певному порядку. До Требника відносять чини літургії, таїнств, поховань, а також спеціальні відправи на різні випадки (наприклад, молебні з приводу посухи тощо), і виклад порядку їх здійснення.

Служебник (грец. «літургіарі») – основна богослужбова книга православної церкви, в якій вміщені тексти релігійних відправ на кожен день, порядок їх проведення, церковний календар (місяцеслів).

Псалтир – збірник із 150 (від єврейської – похвальні пісні) піснеспівів. Не відомо, коли і ким Псалтир оформлений як єдина книга, хто упорядкував у ньому псалми в наявному порядку. Псалми написані від першої особи при звертанні до Бога, з любов'ю й покірністю до нього. На слов'янську мову вперше перекладені були Кирилом та Мефодієм. В Україні на Псалтирі навчалися грамоти в школах. Богослови рекомендують самостійно читати цю книгу як душеспасительну.

Почаївська друкарня репрезентована у фонді рядом книг, зокрема, Апостолом толковим, 1784 р. та іншими виданнями.

Почаївська друкарня, а точніше – Свято-Успенська Почаївська лавра – це найдавніший монастир на Волині, що виник в середині XIII ст. Засновником друкарства тут був славний Кирило Транквіліон-Ставровецький (?–1646), який видрукував «Зерцало богословія» (1618), збірку казань «Євангеліє Учительне» (1619) та морально-релігійні повчання «Перло многоценное» (1646).

«Перло многоценное» – збірник статей релігійного змісту, викладений прозою та віршами, є заповітом письменника. Подібно до того, як «перла родяться в глубинѣ морской от блискавици и с трудностью на свѣтъ выносятся», так само і в книзі К. Транквіліона статті «суть яко перла многоцѣнные», які народилися від блискавиці небесної, від світлості духу святого, в глибині небесній премудрості, і винесені нині в світ видимий високопарним і многозримим умом моїм на вічну радість та ненаситну сладість душам христорлюбивим.

Історики припускають, що народився Кирило Транквіліон-Ставровецький (?–1646) у м. Ставрові, на Волині. Навчався, вірогідно, в Острозькій академії. Учителював у Львівській братській школі (1589–1592). За свою оборону братства перед патріархом Єремією потерпів від єпископа та друкаря Гедеона Балабана (3), за що і втратив бороду, отримавши прізвисько Безбородько. 1592 р., тікаючи від переслідувань Гедеона Балабана, він переїздив до Вільно, де теж учителював у Віленській школі. Був ігуменом і проповідником монастирів. Видав перші свої твори (1614–1625). У 1626 р. прийняв уніатство. До кінця життя був архімандритом Єлецького монастиря (1626–1646) у Чернігові. Тут він заснував власну друкарню. Помер у Чернігові. Власне, на ці три періоди ділить життя видатного українського письменника К. Транквіліона-Ставровецького С.І. Маслов [11, с. 54].

Не лише українські друкарні опікувалися виданнями кирилических книг. У фондах бібліотеки є книги друкарні Яна Тессінга «Вступ до історії» (1699), а також друкарні Генріха Ветсенія «Символи й емблема та» (1705, Амстердам).

З Бухареста до нас дійшли «Новий заповіт» (1703), Анфологійон (1736) та «Казаній» (1768).

Варшавські друкарні подарували «Лествицю» (1785) та «Кормчу» (1785).

З Відня прибули «Описання Іерусалима» (1771) та «Описання святого Божія града Іерусалима» (1781) та інші книги. Тут дозволимо собі тлумачити: подання людських мандрів не втрачає своїх *глибинних сенсів* – в образі мандрівника бачити людину в цілому, з її внутрішніми переживаннями та відчуттями, а в просторовому творенні дороги – ідеальну й альтернативну модель світу. Кризь так звану категорію мандрів втілюється спроба репрезентації нового шляху долання кризи, в якій перебуває дійсний світ: внаслідок пошуку цінностей втраченого раю або ж християнської надії *Нового Єрусалиму*.

Неординарна постать Мелетія Смотрицького (бл. 1572, с. Смотрич, тепер – селище міського типу Дунаєвецького району Хмельницької обл. – 1633, с. Дермань Рівненської обл). Навчався в Острозькій школі та Віленській єзуїтській академії. По студіях філософії і теології в єзуїтів Мелетій Смотрицький ненадовго залишає Вільно і подається до приватних лектур у помісті князів Соломерецьких, неподалік від Мінська. По завершенні Мелетій Смотрицький виїздить за кордон, знову слухаючи лекції у німецьких протестантських університетах Лейпцига, Нюрнберга та Віттенберга. У 1608 р. він повертається до Вільно, пристаючи до полемічної діяльності в Святодухівському монастирі. Цей, другий у житті Мелетія Смотрицького, віленський період визначив його майбутню долю як священика та ієрарха православної церкви. Студії в університетах різного віросповідання не лише відкрили інтелектуальний світ динамічної Європи, а й виявляли різні способи його перевлаштування, визначили альтернативні моделі релігійних проектів реформування церкви. З погляду письменства, перед Мелетієм Смотрицьким відкривався безмежний горизонт культурного досвіду

та дискурсивної практики протестантської і католицької Європи, які жили вже в епосі бароко. Втіленням ідеальних візій Мелетія Смотрицького є образ Східної Церкви.

Його вірою була єдина апостольська церква, в якій зберігалася ідеальна, чиста від ересей наука. Єдиним джерелом віри у своїй Церкві він визнавав Святе Письмо Старого і Нового Заповітів. Церква, в яку вірив Мелетій Смотрицький, була завжди оздоблена, вдячна, мила і красива, як ранкова зоря. Він звеличує образ Східної Церкви, переконливо доводячи, що зі Сходу принесене Євангеліє, Схід полюбив і пізнав Христа, і саме там найпершою постала Церква, яка є найвищою з усіх церков у світі. Вона завжди зберігає материнську опіку над тими, хто визнає з нею духовну спорідненість.

У одному з найвагоміших творів – «Ключі Царства Небесного» Г. Смотрицький, батько М. Смотрицького, один із фундаторів Острозького товариства, плач Церкви-Матері розгортається у спосіб недоконаної дії. Ляментациєю вона ніби попереджує своїх дітей у зраді, що може невдовзі статися. Про факт ляментациї повідомляє сам автор, передаючи материнські благання у формі третьої особи. Образ Церкви-Матері зображено як образ статичний, монументальний, який вражає своїм величним і життєствердним пафосом.

У Мелетія ж Смотрицького образ Церкви-Матері більш як динамічний. Він, скоріше, експресивно-стихійний, який своїм плачем оприявнює вже, мовляв, нині існуючу трагедію – безповоротну зраду синів, потворний та убогий стан Церкви-Матері, викликаний «віровідступництвом» та неспроможністю єпископів її захистити. Задаючи такий високий трагічний пафос, письменник вводить свій персонаж не тільки в історичний, дійсний, а й *ідеально-примарний*, позаісторичний, біблійний контекст. У цій площині образ Церкви-Матері перетворюється у *Наречену* (першооснову образу зустрічаємо в Івана Богослова), уособлення чистоти і цнотливості, як внутрішніх цінностей.

Список друкарень, книги яких присутні у нашому фондї, можна було б безкінечно продовжувати. Це свідчить про те, що небайдужість слов'янського населення до опікування своєю духовністю пройшла крізь віки.

Цікавий підручник старослов'янської мови «Грамматика славенские...» Мелетія Смотрицького (Єв'є, 1619), яку М. Ломоносов називав «воротами своей учености».

Діоптра – збірка прозових і поетичних текстів, яку видав Віталій 1612 року в м. Єв'є (поблизу Вільнюса).

На жаль, у нашій бібліотеці відсутні кириличні книги царгородських майстрів. А в фондах парламентської бібліотеки України є «Апостол толковий» 1856 року. Царгород – колишня назва Стамбула (Туреччина). Разом з християнством Україна підпала під візантійські впливи – культуру та мистецтво.

Білоруське книгодрукування – м. Гродно, Кутейн... – з багатьох інших книг представляє Діоптра, 1651 р. Київський друкар Спиридон Соболев переніс до Кутейнського монастиря з Києва свою друкарню, яка проіснувала до 1655 р., а потім її було перенесено до Росії – до Іверського Новгородського монастиря. Є й інші книги.

Багато книг, наявних у бібліотеці – видання московських друкарень. Це, як правило, передруки з інших видань. Але назвемо одну: працю Леонтія Магницького «Арифметика, сиречь наука числительная» – енциклопедія математичних наук, яка була видана 1703 р. й до середини XVIII ст. була основним підручником, посібником з математики.

Усього фонд кирилицею відділу разом з виявленими книгами кириличного друку інших відділів бібліотеки налічує понад 14 тисяч одиниць зберігання. Це – неоціненне джерело для вивчення історії, культури, міжнародних зв'язків українського народу на різних етапах його розвитку [12].

Для вчителів відділ стародруків та рідкісних видань особливо цінний, оскільки зосереджує у собі першоджерела – основу духовності кожного добропорядного християнина. А оскільки все в житті у нас починається з Книги Буття, основи якої закладено в мораль громадянина, то знання цих законів має бути обов'язковим. Вивчення української кириличної стародрукованої книги репрезентує початковий і найважливіший період розвитку нашого письменства – його фундамент [13, с. 3], що дасть можливість заповнити прогалини в історії української літератури – невід'ємної частини всесвітньої. Саме в такому ракурсі шкільна освіта має розглядати українську кириличну книгу, а не зводити її роль та функції лише до церковного вжитку.

Кирилична книга – берег, до якого ведуть усі дороги літератури. Це – наші витоки, тисячолітня історія народу. Візантійські та інші запозичення, впливи тощо, безперечно, мали місце, як і те, що література кирилицею здебільшого була перекладною, в основному, з грецької. Це зрозуміло, адже жодна країна світу не розвивалася ізольовано, а переймала все краще, що створювало людство. Перш ніж побачити світ, кожна книга, щоб знайти свого читача, старанно опрацьовувалася, «підганялася» під українця, містила авторські передмови та післямови – у своїй більшості філософські трактати. Та й самі тексти не були точними перекладами, вони перероблялися, доповнювалися й переінакшувалися (книги балабанивських друків чи Києво-Печерської лаври тощо) [14].

Шкільна програма, на нашу думку, має внести до хрестоматій перлини давньої літератури – з кириличних видань, оскільки кожен пересічний українець живе за законами, встановленими його пращурами: свята, розписані у богослужбових збірниках, постування тощо. «Народ український творив свої звичаї, як от – родини, христини, похорон, свої вірування й переконання, утворив свої обставини життя... у нас був навіть свій коліндар, і рік наш не припадав до московського» [15, с. 21].

Наука і освіта, від стану розвитку яких залежить підготовка сучасних молодих висококваліфікованих кадрів, великих патріотів нашої держави, – важливі чинники соціальних перетворень, що впливають на розвиток суспільства. Керуючись завданнями Національної доктрини розвитку освіти України [16], кожна бібліотека за допомогою дієвої системи наукового інформаційно-бібліографічного апарату сприяє забезпеченню інформаційних потреб фахівців у галузі психолого-педагогічної науки та освіти в Україні, забезпеченню навчально-виховного процесу.

Поруч із традиційними засобами пошуку інформації картковими каталогами, картотеками, довідковими фондами використовуються новітні технології – електронні каталоги та картотеки, бібліотека здійснює величезну роботу зі створення баз даних, які б допомогли повніше розкрити багаті фонди, що вона має, та надати широкий доступ громадськості до них.

Для вчителів працюють каталоги з рубриками: культура; наука; освіта. Філологічні науки. Методика викладання літератури (української; зарубіжної); мовознавства; фольклор Європи; фольклор України. Філологічні науки. Художня література. Навіть доскіпливий читач зможе знайти у фондах національної скарбниці те, що раніше знаходилося в спецховищах (книги О. Огоновського, М. Возняка, С. Єфремова – як в оригіналах, так і в першодруках).

Список використаної літератури

1. Максимович М. История древней русской словесности / М. Максимович. – К.: Университетская типография, 1839. – Кн. I. – 232 с.
2. Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга / Я.П. Запаско. – Львів: Світ, 1995. – 480 с.
3. Рева Л. Видання Швайпольта Фіоля у фондах відділу стародруків та рідкісних видань ЦНБ НАН України / Л. Рева // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 3. – С. 18–22.
4. Рева Л. «Апостол» І. Федорова як первісток українського друкарства / Л. Рева // Наук. пр. НБУВ: вип. 4 / НАН України; НБУВ; Асоціація бібліотек України. – К.: НБУВ. – 2000. – С. 236–240.
5. Клименко П. Графіка шрифту в Острозькій Біблії / П. Клименко. – К.: Держ. Трест «Київ-друк», 1925. – 22 с.
6. Возняк М. Історія української літератури: у 2 кн. Кн. 1 / М. Возняк. – Вид. 2-е, випр. – Львів: Світ, 1992. – 696 с.
7. Рева Л. Герасим Смотрицький і «Острозька Біблія» в дослідженнях філологічного семінару В.М. Перетца / Л. Рева // Антонінський край у просторі і часі: матеріали Міжнар. наук. краєзнав. конф. (11–14 черв. 2008, смт. Антоніни Красилів. р-ну Хмельниць. обл.): у 2 т. – Житомир: В. Котвицький, 2008. – Т. 2. – С. 189–199.
8. Рева Л. Стародавній і середньовічний Київ – центр давньої української культури / Л. Рева // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. / Наук.-дослід. центр «Часи козацькі», Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, центр пам'ятокознавства НАН України та УТОПІК. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 176–179.

9. Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко. – К.: Либідь, 1994. – 448 с.
10. Рева Л. Анфологони друкарні Львівського Ставропігійського братства / Л. Рева // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 142–145.
11. Маслов С.И. Кирилл Транквилион-Ставровецкий и его литературная деятельность / С.И. Маслов. – К.: Наук. думка, 1984. – 248 с.
12. Рева Л. Кириличні видання – інкунабули в історії української літератури / Л. Рева // Слово і час. – 2000. – № 3. – С. 84–86.
13. Полек В. Історія української літератури Х–XVIII ст.: навч. посіб. / В. Полек. – К.: Вища школа, 1994. – 142 с.
14. Рева Л. Фонди кирилических стародруків у Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського / Л. Рева // Історія бібліотечної справи в Україні: зб. наук. праць / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 81–86.
15. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К.: Довіра, 1991. – 141 с.
16. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. // Нормат. прав. забезпечення освіти: у 4 ч. – Х., 2004. – Ч. 1. – С. 4–24.

В статье на материале анализа славянских кириллических изданий утверждается, что познание нации, народа возможно лишь через его культуру, литературу, устное народное творчество, которые отличаются многовековой преемственностью и целостностью, а их первоначалом – мировым уровнем. Прослеживается мысль книговеда, искусствоведа, академика НАН Украины Я. Запаско о том, что «имеет глубокое содержание мысль о том, что древние произведения искусства, письменности являются не просто объектами исследований или восхищения, в них сохраняется генетический код народа, они продолжают принимать участие в его жизни и влияют на него».

Ключевые слова: литература, книгоиздание, славянские кириллические памятники, язык, библиотека, писатель.

The article asserts on the material of analysis of Slavic Cyrillic books that apprehending a nation is possible only through its culture, literature, oral folk art which are distinguished by centuries-long continuity and integrity, and their origin is to be found at the world level. The author of the article follows the idea of the bibliologist, art historian, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Jakim Zapasko that «there is a deep meaning in the idea that ancient works of art, of literature are not only objects of research or admiration, they also preserve the genetic code of the people, they continue taking part in its life and influencing it».

Key words: literature, book publishing, Slavic Cyrillic monuments, language, library, writer.

Надійшло до редакції 12.07.2011.